

„Câteodată, în vis, văd evreii din copilărie, și mă cuprinde o durere cumplită.
Toți sunt morți, toți sunt duși.”

„Manchmal, im Schlaf, seh ich die jüdischen Leut aus meiner Kindheit, und es ist
ein großer Schmerz in mir. Alle sind tot, alle sind weg.”

“Sometimes, when I sleep, I see all the Jewish people of my childhood, and I
feel being in agony. All are dead, all are gone.”

Adolf Sedlak (1896-1979)
din Vișeu de Sus / aus Oberwischau / from Viseu de Sus

În drum spre sinagogă: Evrei evlavioși în Zipserei, ca. 1916
Auf dem Weg zur Synagoge: fromme Juden in der Zipserei, ca. 1916
Heading for the Synagogue: Devotional Jews at the "Zipserei", about 1916

Atingerea mesusei la intrarea într-o casă evreiască
Berühren der Mezuzah beim Betreten eines jüdischen Hauses
Touching the Mezuzah when entering a Jewish house

Centrul Vișeuului de Sus, ca. 1930
Das Zentrum von Viseu de Sus, ca. 1930
The centre of Viseu de Sus, about 1930

Când s-au stabilit primii evrei cu familiile lor în Vișeu de Sus nu este niciăieri atestat oficial. De la finele secolului 18, pe când sub administrația Mariei Theresia se resimea un elan în economia imperiului, existau alături de coloniștii din Austria de Sus și Zips, sigur și evrei în Vișeu de Sus. În anul 1887 această minoritate religioasă a primit în Austro-Ungaria toate drepturile cetățenești ce i se cuvineau; Monarhia dunăreană în plină înflorire – a carei parte era și Maramureș – a devenit astfel noua patrie pentru numeroși evrei care s-au refugiat din calea pogromelor cumplite din Rusia țaristă.

Date exacte despre apartenența etnică a locuitorilor din Vișeu de Sus „multi-cultural” nu există, deoarece bazele recensămintelor erau diferite după epocă și manipulate din interese naționale și politice. Cu un procent de 30-50% din numărul total al locuitorilor, evreii formau însă aproximativ până în anul 1940 grupa etnico-religioasă cea mai numeroasă din localitate. Evreii din Maramureș nu trăiau însă doar la oraș; ca și meșteșugari, proprietari de magazine ba chair precum agricultorii și păstori (!) se regăseau în fiecare sat.

Fiecare evreu știa să scrie și să citească, pe când în rândul populației de altă credință analfabetismul era un fenomen puternic răspândit până în anii 1930. Spre deosebire de vecinii creștini, în comunitățile evreiești abia existau probleme precum violență, criminalitate ori abuz de alcool.

Deși majoritatea și-au dus traiul în condiții modeste, evreii au marcat decisiv dezvoltarea economică a Vișeuului de Sus ori „Oberwischcho”, precum se numea orașelul din Carpați în limba idiș.

Trecut, uitat – cine își mai amintește de acest trecut evreiesc?!

Wann sich in Vișeu de Sus die ersten Juden mit ihren Familien niederließen, ist nirgendwo offiziell dokumentiert. Ab Ende des 18. Jahrhunderts, als die unter Maria Theresia eingeleitete wirtschaftliche Entwicklung langsam vorankam, gab es in „Oberwischau” neben den deutschsprechenden Siedlern aus Oberösterreich und der Zips sicher auch Juden. 1887 erhielt diese religiöse Minderheit in Österreich-Ungarn alle bürgerlichen Freiheiten; die aufblühende Donaumonarchie – wozu die Maramureș gehörte – wurde deshalb zur neuen Heimat vieler Juden, die vor den mörderischen Pogromen im zaristischen Russland auf der Flucht waren.

Absolut exakte Zahlen über die Volkzugehörigkeit im „multikulturellen” Vișeu de Sus gibt es nicht, weil solche Erhebungen je nach Epoche durch nationale und politische Interessen verfälscht waren. Mit 30-50% der Bewohner bildeten die Juden aber bis ca. 1940 sicher die größte „ethnisch-religiöse” Bevölkerungsgruppe des Ortes. In der Maramureș lebten Juden aber nicht nur in Städten – als Handwerker, Ladenbesitzer, ja sogar als Bauern und Hirten(!) gehörten sie zu jedem Dorf.

Jeder Jude konnte lesen und schreiben, während bei der andersgläubigen Landbevölkerung der Analphabetismus bis in die dreißiger Jahre sehr verbreitet war. Auch gab es in der jüdischen Gesellschaft – im Unterschied zu ihren christlichen Nachbarn – kaum Probleme mit Gewalt, Kriminalität oder Alkoholmissbrauch.

Obwohl mehrheitlich in bescheidenen Verhältnissen lebend, prägten die Juden entscheidend die wirtschaftlichen Entwicklung von Vișeu de Sus oder „Oberwischcho”, wie diese Kleinstadt in den Karpaten auf Jiddisch hieß.

Vorbei, vergessen – wer erinnert sich noch an diese jüdische Vergangenheit?!

When the first Jewish families settled down in Viseu de Sus, is not written anywhere in official documents. But when the economic development, initiated by Empress Maria Theresia, slowly made progress at the end of the 18th century, there were certainly also Jewish people living in Viseu amongst the German speaking settlers from Upper Austria and the Zips region. In 1887 this religious minority received all civil freedom within the Austrian-Hungarian Empire. For this reason the growing “Danube Empire” – at this time the Maramureș region was a part of – became a new homeland for a lot of Jews, who escaped the homicidal pogroms within the czarist Russia.

There are no absolutely accurate statistics showing the ethnicities of the “multi cultural” Viseu de Sus, due to the falsifications of the different epochs’ national and political interests. But with 30-50% of the population the Jews represented up to 1940 certainly the biggest “ethnic religious” community in town. In the Maramureș Jews lived not only in the cities: Craftsmen, shopkeeper, even Jewish farmers and shepherds (!) were part of each village.

Each Jew was able to read and write, while within the rural population of different faith illiteracy was prevalent until the 1930s. Furthermore the Jewish community had almost no problems with violence, delinquency and alcohol misuse – in contrast to their Christian neighbors.

Although the majority was living in narrow circumstances, the Jews decisively impressed the economic development of Viseu de Sus – or: “Oberwischcho”, the Yiddish name of this little town in the Carpathian Mountains.

Everything gone, forgotten? Who still remembers this Jewish history?

„Nu s-a simțit niciodată lipsa copiilor. Fiecare casă semăna cu o piramidă, cu tatăl și mama ca și fundament și clădită până în vârf din copiii lor.“

„An Kindern mangelte es nie. Jedes Haus war eine Pyramide, mit Vater und Mutter als Fundament und von ihren Kindern bis zur Spitze aufgebaut.“

“There was never a deficit of children. Each building was like a pyramid, with father and mother illustrating the groundwork and their children building it up to the peak.”

Shmarya Levin –
Rabin, scriitor și editor, a emigrat în Palestina.
Rabbiner, Schriftsteller und Verleger, emigrierte nach Palästina.
Rabbi, author and publisher, who immigrated to Palestine.

Sioniști din Vișeu de Sus
Zionisten von Oberwischau
Zionists from Viseu de Sus

În „heder“
Im Cheder
At the „Cheder“

În fața „mikweh“ (baia rituală)
Vor der Mikwe
In front of the „Mikwe“

Semnificația extrem de profundă pe care o avea familia pentru evrei își avea rădăcinile atât în credință cât și în experiența interiorizată, conform căreia cadrul familial îi oferea individului cea mai sigură protecție și constituia totodată premisa supraviețuirii sale. A te căsători – adeseori la o vârstă fragedă – și a avea copii, mulți copii, era norma, chiar dacă această creștere anuală a numărului urmașilor însemna pentru multe familii evreiești o sporire a sărăciei și a lipsurilor. Dacă pierderea căminului ori foamea era iminentă, se ajutau reciproc – un sistem social care în cazul comunității evreiești funcționa surprinzător de bine.

Educației i se atribuia o valoare deosebită: Băieții învățau să citească și să scrie deja la vârsta de trei (!) ani în „heder“, școala primară evreiască. Habolnicii respingeau școlile publice, considerându-le dăunătoare; fiii lor învățau la instituții religioase evreiești tradiționale precum „yeshiva“ (cea din Vișeu de Sus era foarte prestigioasă) ori studiau sub îndrumarea unor renumiți rabini hasidici.

Însă schimbările cauzate de Primul Război Mondial au afectat și „shtetl“-ul „Oberwischcho“: după absolvirea „heder“-ului, tot mai mulți băieți și fete(!) evreice își continuau studiile în școlile publice. Fiecare după posibilități (și capacități individuale) urma după aceea liceul și își continua studiile în cadrul unei universități românești. Tinerimea evreiască era cuprinsă de entuziasm: Se citeau și se discutau cărți „laice“, se fondau asociații sportive, organizații sioniste și socialiste. Tot mai multe femei evreice porneau pe calea emancipării și își abandonau rolurile tradiționale îndepărtate în societate, situație considerată inacceptabilă de către evreii conservatori.

Der extrem ausgeprägte jüdische Familieninn hatte seine Wurzeln sowohl im Glauben wie in der verinnerlichten Erfahrung, dass der Familienverband der sicherste Schutz des Individuums und Voraussetzung seines Überlebens war. Heiraten – oft sehr jung – und Kinder, viele Kinder zu haben war die Regel, auch wenn der sich jährlich mehrende Nachwuchs bei vielen jüdischen Familien Armut und Not verschärfte. Drohte Obdachlosigkeit oder Hunger, half man sich gegenseitig – ein Sozialsystem, das innerhalb der jüdischen Gemeinde erstaunlich gut funktionierte.

Der Erziehung wurde größter Wert beigemessen: Die Knaben lernten bereits ab drei(!) Jahren im „Cheder“, der jüdischen Grundschule, lesen und schreiben. Strengläubige lehnten die öffentlich-staatlichen Schulen als verderblich ab; ihre Söhne besuchten rein jüdisch-religiöse Institute wie die „Yeshiva“ (diejenige von Viseu de Sus genoss großes Ansehen!) oder studierten bei berühmten chassidischen Lehrern.

Der Wandel nach dem 1. Weltkrieg erfasste aber auch das Shtetl „Oberwischcho“: Immer mehr jüdische Buben und Mädchen(!) wechselten nach dem Cheder in die staatliche Volksschule; nach Möglichkeit (und ihren Fähigkeiten) folgte darauf das Gymnasium und Studien an einer rumänischen Universität. Die jüdische Jugend war im Aufbruch: Es wurden „weltliche“ Bücher gelesen und diskutiert; Sportvereine, zionistische und sozialistische Organisationen entstanden. Auch emanzipierten sich – sehr zum Missfallen der konservativen Juden – immer mehr junge Frauen von ihrer traditionellen Rolle in der Gesellschaft.

The more than distinct Jewish sense of family was based on faith on the one hand and on the other hand in an often internalized experience: The family's alliance offered the highest safety and security for the individual and the condition for his survival. Marriage – often in young years – and getting children (many children) was a basic rule. In consequence the annually increasing offspring aggravated pauperism and poverty in a lot of Jewish families. But when homelessness or hunger were imminent, the community aided one another - a welfare system that was functioning surprisingly well within the whole Jewish community.

The Jewish culture attached great importance to education: boys started at the age of three years (!) with reading and writing in the „Cheder“, the Jewish elementary school. Devout Jews refused to visit public schools due to their baleful influence. They sent their sons only to pure Jewish-Religious universities like the „Yeshiva“ – the one of Viseu de Sus had an excellent reputation – or to famous Hasidic professors.

After the 1st world war the changes also reached the Jewish community of „Oberwischcho“ (the Jewish name of Viseu): More and more Jewish boys and girls (!) switched to a public elementary school after the Jewish Cheder. And if they got a possibility (and they had the essential skills), they proceeded to secondary schools and to Romanian universities. The young Jewish population was in departure: they were reading and discussing profane books and also founding sports clubs or Zionist and socialist associations. Last but not least more and more young women emancipated themselves from their traditional role within the community – much to the disapproval of conservative Jews.

„Am fost cu teamă de Dumnezeu și riguros ortodox, fără nici un pericol de a obține bunăstare.”

„Wir waren gottesfürchtig, streng orthodox und nicht in Gefahr, zu Wohlstand zu kommen.”

„We were God-fearing, strictly orthodox and never in danger of reaching prosperity.”

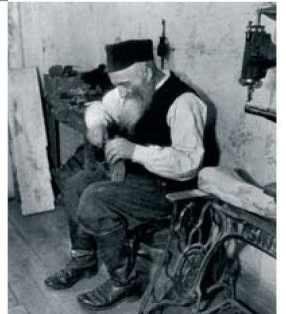
Berl Edelstein...
Rabinul, a copilărit în zona rurală din nordul României, în prezent trăiește în SUA.
Rabbi, aufgewachsen im ländlichen Nordmähnen, lebt heute in den USA.
Rabbi, grown up in the rural Northern Romania, today living in the USA.

Negustor de vite
Viehhändler
Cattle-dealer

Muncitorii evrei în Vișeu de Sus
Jüdische Arbeiter in Oberwischau
Jewish laborers in Vișeu de Sus

Pantofar
Schuhmacher
Shoemaker

Comerciant
Ladenbetreiber
Shopkeeper

Muncitori forestieri
Holzarbeiter
Woodworker

1867, odată cu abolirea legilor anti-evreiești în Austro-Ungaria, și-au pierdut valabilitatea numeroasele restricții profesionale la care erau supuși evreii din Monarhia Dunăreană. Ca urmare, la începutul secolului 20. nu a existat practic nici un domeniu de activitate economică, în care să nu activeze și evrei chiar și în Vișeu de Sus. Marea majoritate a acestor evrei însă trăia în condiții modeste, ba chiar sărăcăcioase, deoarece pentru evreii pioși studiul scripturilor religioase valora mai mult decât câștigul banilor ori succesul pe plan profesional.

Tipic pentru evreii din Vișeu erau întreprinderile și atelierelor mici precum de pantofar, de croitor, de brutar etc., „Gwelber” (mici magazine mixte) și ocupația precum vizitiu. Cot la cot cu vecinii lor români, bărbații evrei lucrau însă și în fabricile de cherestea ori ca și zilieri. Alții erau hangii, negustori de vite, ciobani și țărani – Maramureș a fost una dintre puținele regiuni din Europa unde evreii s-au ocupat cu agricultura pe propriul pământ.

Puțini, în general evrei asimilați practica profesii precum medic, farmacist, avocat și chiar om de afaceri (de exemplu Elefant, proprietarul unei fabrici de cherestea) și aparțineau micilor clase superioare din Vișeu de Sus. Prin hărnicie, educație superioară și o rețea de relații vaste – deseori pe bază de rudenie –, evreii aveau adesea realizări economice mai mari decât concurența de altă credință. Această situație provoca invidie și ațâța antisemitismul, care în conformitate cu clima politică existentă se manifesta prin intimidări, agresuni, acte de violență ori legi discriminatoare împotriva evreilor.

1867, mit der Abschaffung der anti-jüdischen Gesetze in Österreich-Ungarn, entfielen die zahlreichen beruflichen Einschränkungen für Juden in der Donaumonarchie. Anfang des 20. Jahrhunderts gab es deshalb auch in Oberwischau praktisch keinen Wirtschaftsbereich, in dem nicht auch Juden tätig waren. In ihrer großen Mehrheit lebten diese Juden allerdings in bescheidenen, wenn nicht sogar ärmlichen Verhältnissen; denn für fromme Juden galt das Studium der religiösen Schriften weit mehr als Geldverdienen oder Erfolg im Berufsleben.

Typisch für das jüdische Vișeu waren die Kleinbetriebe der Schuhmacher, Schneider, Bäcker usw., die „Gwelber” (kleine Gemischtwarenläden) und die jüdischen Kutscher. Seite an Seite mit ihren rumänischen Nachbarn arbeiteten jüdische Männer aber auch in den Sägewerken oder als Tagelöhner. Andere waren Gastwirte, Viehhändler, Schafhirten und Bauern – die Maramures war eine der ganz wenigen Regionen Europas, wo Juden auf eigenem Boden Landwirtschaft betrieben.

Wenige, meist assimilierte Juden gehörten als Ärzte, Apotheker, Anwälte und Unternehmer (wie bspw. der Sägewerksbesitzer Elefant) auch zur kleinen Oberschicht von Vișeu de Sus. Durch Fleiß, höheren Bildungsgrad und weitreichenden, oft familiären Beziehungsnetzen waren die Juden wirtschaftlich häufig erfolgreicher als die andersgläubige Konkurrenz. Dies weckte Neid und schürte den Antisemitismus, der sich je nach politischem Klima immer wieder in Einschüchterung, Gewalttaten oder diskriminierenden Gesetzen gegen die Juden manifestierte.

In 1867, when the anti-Semitic laws in the Austrian-Hungarian Empire were abolished, all of the numerous vocational restrictions for Jews within the Danube Empire dropped down. Therefore at the beginning of the 20th century in Vișeu de Sus almost no economic sector existed without an engagement of Jews. But the big majority of these Jewish people lived in humble, sometimes even in poor conditions: for devotional Jews the study of religious scriptures counted more than making money or having professional success.

Very typical for the culture of the Jewish Vișeu were micro-entities of shoemakers, tailors, bakers etc., the so-called „Gwelber” (small mixed stores) and the Jewish coachmen. Shoulder to shoulder with their Romanian neighbors the Jewish men worked also in the saw mills or day-talers. And others were innkeepers, cattle dealers, shepherds and farmers. The Maramures was one of very few regions in Europe, where Jews were farming on own property.

A low number of mostly assimilated Jews were part of the small upper class of Vișeu de Sus working as doctors, pharmacists, advocates and managers (e.g. the sawmill owner Elefant). With effort, higher education levels and extensive, common familial relation networks, the Jews often had more economic success than their competitors of different faith. For this reason jealousy and anti-Semitism aroused, which became manifest in intimidation, violent acts or discriminating laws against Jews.

„Evreii din Vișeu erau în procent de 99% foarte pioși...”

„Ti Jud'n von Wischo war'n zu 99% sehr fromm...”

“Up to 99% of the Jews of Viseu were very devotional ...”

...Kahanan,
crescut în Vișeu de Jos, cel din urmă administrator al Casei Memoriale „Maramureș” din Tel Aviv.
aufgewachsen in Unterwischau, letzter Verwalter des Marmaroscher Gedenkhouses in Tel Aviv.
grown up in Lower Wischau (Viseu de Jos), the last curator of the “Marmarosch commemoration hall” in Tel Aviv.

Studentii al leșivei (poză de grup) în fața leșivei în Vișeu de Sus
Yeshivastudenten (Gruppenbild) vor der Yeshiva in Oberwischau
Students of the Yeshiva of Viseu de Sus

Sinagoga din Vișeu de Sus, demolată în 197
Synagoge in Oberwischau, abgerissen 197
Synagogue of Viseu de Sus, demolished in 197

Rabinul Hager cu credincioși, 1935 în Vișeu
Rabbi Hager mit Getreuen, 1935 in Wischau
Rabbi Hager with followers, 1935 in Viseu

Identitatea evreiască în diaspora se definea prin credință, religia Israelului transmisă prin textele sacre. Evreii ultra-religioși refuzau orice intenție de asimilare cu vecinii lor creștini “necredincioși”, ceea ce le confere un statut de marginalitate socială.

Majoritatea evreilor din Vișeu de Sus – la fel ca în toată Europa de Est rurală – erau foarte ortodocși; faptele cotidiene, gândirea și viața lor, totul era articulat în jurul credinței. Șabatul, rugăciunile și sărbătorile se respectau cu strictețe; nenumărate precepte și norme de conduită reglementau practic fiecare moment al vieții, de la naștere la căsătorie și moarte, de la mâncarea cușer până la igiena corporală.

Ultimul mare rabin din Vișeu de Sus (în funcție între 1921-1940), rabinul Menachem Hager, provenea din renumita dinastie hasidică de Vijnia. El a obținut printre altele recunoașterea leșivei din Vișeu de Sus ca și instituție de învățământ superior religios-evreiesc; dând dovadă de o uimitoare intuiție și receptivitate, Rabinul Hager simpatiza însă și cu ideile sioniste și sprijinea emigrarea în Palestina.

Die jüdische Identität in der Diaspora definierte sich über den Glauben, die in den heiligen Schriften überlieferte Religion Israels. Strenggläubige Juden lehnten jegliche Assimilation an ihre „ungläubigen“ christlichen Nachbarn ab, was sie gesellschaftlich ausgrenzte.

Die Mehrheit der Juden in Viseu de Sus – wie allgemein im ländlichen Osteuropa – war sehr orthodox; ihr Alltag, ihr Denken und Leben, alles drehte sich um den Glauben. Sabbat, Gebete und Feiertage galt es strikt einzuhalten; unzählige Gebote und Vorschriften regelten praktisch jeden Lebensbereich, von der Geburt über die Hochzeit bis zum Tod, vom koscheren Essen bis zur Körperhygiene.

Der letzte große Rabbiner von Viseu de Sus (1921–1940 im Amt), Rabbi Menachem Hager, stammte von der berühmten chassidischen Dynastie der „Wischnitzer Rebbe“ ab. Er erreichte u. a. die staatliche Anerkennung der „Yeshiva“ von Viseu de Sus als jüdisch-religiöse Hochschule; erstaunlich weltweit und weitsichtig, sympathisierte Rabbiner Hager aber auch mit dem Zionismus und förderte die Auswanderung nach Palästina.

The Jewish identity within the Diaspora was specified by the means of faith – the religion of Israel, which is conveyed by the Holy Scriptures. Devout Jews disapproved any assimilation to their “faithless” Christian neighbors, and this segregated them from the community.

The majority of the Jews in Viseu de Sus – as in general in the rural Eastern Europe – was very orthodox. The everyday way of life, the culture and behaviors centered on faith. Sabbath, devotions and holidays had to be met stringent. Innumerable commandments and rules governed almost each point in a life: From birth via wedding to death, from kosher meal to personal hygiene.

The last Great Rabbi of Viseu de Sus, Rabbi Menachem Hager, in function 1921-1940, descended from the famous Hasidic dynasty “Wischnitzer Rebbe”. He achieved, amongst other things, that the “Yeshiva” of Viseu de Sus was acknowledged as a Jewish religious University. On the one hand he was very cosmopolitan and prospective, but on the other hand Rabbi Hager sympathized with Zionism and supported the expatriation to Palestine.

„Jidovimea imigrată inundă orașele țării și cauzează decadența fizică și morală a populației noastre.”

„Das eingewanderte Judentum überschwemmt die Städte Rumäniens und hat unsere Bevölkerung mit seiner moralischen und physischen Dekadenz angesteckt.“

“The immigrated Jews overwhelm the Romanian cities and infects our people with their moral and physic decadence.”

Mihai Eminescu –
Poetul național al României.
Rumänischer Nationaldichter.
Romanian National Poet.

Portrait Codreanu

Codreanu cu „Garda de Fier” și salutul hitlerist
Codreanu mit „Eisernen Garden” und Hitlergruß
Codreanu with the “Iron guards and Hitlergruß”

Horia Sima și Ion Antonescu în mașină
Horia Sima und Antonescu im Auto
Horia Sima and Antonescu in a car

Cantina de nevoiași după pogromul din Borsă
Suppenküche nach Pogrom in Borsă
Soup kitchen after the pogrom of Borsă

Primul Război Mondial a însemnat crearea unei noi hărți a Europei de Est: României îi revenea de acum Transilvania, Bucovina și Basarabia, provincii mari și destul de bogate, în care grupe de populație de etnie diferită decât cea română dominau viața politică și intelectuală. Conform părerii multor români, aceste minorități “străine” amenințau suveranitatea națională. Îndeosebi populația evreiască din mediul urban trezea sentimente de invidie, suspiciune și alimenta antisemitismul existent în stare latentă. După 1920, în atmosfera marcată de elan patriotic a unui nou început, ostilitatea împotriva evreilor a fost intensificată îndeosebi prin intermediul unor studenți și intelectuali români de frunte. Congresul studentesc din 1927 din Oradea a culminat cu acte de violență antisemite, care s-au extins și în alte orașe.

Până la mijlocul anilor ‘30, constituția română nu cuprindea legi rasiste formulate explicit, însă presiunea grupărilor extremiste creștea. Practică și atitudinile antisemite radicale se remarcă începând cu 1930 îndeosebi la “Garda de Fier”, condusă de Corneliu Zelea Codreanu, a cărui mișcare nationalist creștină atrăgea tot mai mulți adepți. În Visu de Sus nu s-a resimțit prea mult tensiunea crescândă, însă în localitatea vecină Borsă niște extremiști au inițiat un pogrom pe 4 iulie 1930, în urma căruia au fost incendiate și arse complet practic toate casele evreiești.

Ura împotriva a tot ce era evreiesc otrăvea tot mai puternic atmosfera din societate. În anul 1937 au fost – deși doar pentru câteva luni – prin A. C. Cuza și Octavian Goga, doi antisemiți extremiști în fruntea guvernului românesc. Legile antisemite emise în această perioadă au rămas în mare parte în vigoare și după preluarea puterii de către regele Carol al II-lea.

Nach dem 1. Weltkrieg entstand in Osteuropa eine neue europäische Landkarte: Zu Rumänien gehörten nun Siebenbürgen, die Bukovina und Bessarabien; große und teilweise reiche Provinzen, in denen nichtrumänische Bevölkerungsgruppen wirtschaftlich und intellektuell dominierten. Nach Meinung vieler Rumänen bedrohten diese „fremden“ Minderheiten die nationale Souveränität; besonders die überwiegend in Städten lebenden Juden weckten Neid, Argwohn und gaben dem latent vorhandenen Antisemitismus Auftrieb. In der patriotisch geprägten Aufbruchstimmung nach 1920 wurde die Judenfeindlichkeit vor allem durch Studenten und führende rumänische Intellektuelle angeheizt. Der Studentenkongress von 1927 in Oradea gipfelte in antisemitischen Ausschreitungen, die auch andere Städte erfasste.

Bis Mitte der dreißiger Jahre enthielt die rumänische Verfassung zwar keine eindeutig rassistischen Gesetze, aber der Druck durch extremistische Gruppen nahm ständig zu. Radikale antisemitische Hetze praktizierte ab 1930 insbesondere die „Eiserne Garde“ unter Corneliu Codreanu, dessen klerikal-nationalistische Bewegung immer mehr Anhänger fand. In Visu de Sus spürte man davon wenig, aber im benachbarten Borsă initiierten Extremisten am 4. Juli 1930 ein Pogrom, bei dem praktisch alle jüdischen Häuser niedergebrannt wurden.

Der Hass gegenüber allem Jüdischen vergiftete immer mehr das soziale Klima. 1937 waren – zwar nur für wenige Monate – mit A.C. Cuza und Octavian Goga zwei extreme Antisemiten an der Spitze der rumänischen Regierung. Die in dieser Zeit erlassenen antijüdischen Gesetze blieben nach der darauf folgenden Machtübernahme von König Carol II. größtenteils in Kraft.

After the 1st World War a new political map was built for Eastern Europe: Transylvania, the Bukovina and Bessarabia now belonged to Romania; large and partial rich provinces, where non-Romanian population groups dominated economically and intellectually. In the opinion of many Romanian people these “strange” minorities threatened the national sovereignty; especially the Jews, who lived predominate in cities, aroused jealousy and suspicion and encouraged the latent existing anti-Semitism. During the patriotic affected mood of decampment since 1920 the Jew xenophobia was heated up by students and leading Romanian intellectuals. The students’ convent of Oradea in 1927 peaked in anti-Semitic riots, which were spread to other cities.

Until mid of 1930ies the Romanian constitution did not contain any specific racism laws, but the pressure from extremist parties was growing more and more. Radical anti-Semitism was especially forced by the “Iron Guards” (“Eiserne Garde”) lead by Corneliu Codreanu, whose clerical-nationalistic movement had increasing numbers of supporters.

In Visu de Sus there was almost nothing to feel about this movement, but in the neighbor town Borsă extremists initiated a pogrom on July, 4th 1930, where almost all Jewish buildings were burned down. Hate against all Jewish culture and property was more and more the poison for the social climate. In 1937 were – only for a few month – two extreme anti-Semitic men leading the Romanian government: A. C. Cuza and Octavian Goga. But the anti-Jewish laws and decrees, which were initiated during this period, stayed still active after the following takeover of the leadership by King Carol II.

„Evreii trebuie îndepărtați de pe teritoriul ungar. Nu există altă soluție, decât expulzarea celor 800.000 de evrei din Ungaria.”

„Das Judentum muss man vom ungarischen Boden entfernen. Es gibt keine andere Lösung als die Aussiedlung der 800.000 Juden aus Ungarn.”

“The Judaism has to be erased from Hungarian Land. There is no other option as to evacuate the 800.000 Jews from Hungary.”

Miklós Kállay,
prim-ministrul ungar, într-o cuvântare din 1942.
ungarischer Ministerpräsident, in einer Rede 1942.
hungarian Prime Minister, in a speech 1942.

Regentul Horthy călare
Reichsverweser Horthy hoch zu Ross
Caretaker Administrator Horthy on horseback

Evreii în drum spre locul de execuție în Kamenez-Podolsk
Juden auf dem Weg zu ihrer Hinrichtung in Kamenez-Podolsk
Jews on the way towards their execution in Kamenez-Podolsk

Evreii muncitori epuizați
Erschöpfte Arbeitsjuden
Exhausted Jewish slave workers

Antisemitismul care a cuprins toate partidele din Ungaria, indiferent de culoarea politică, s-a manifestat deja în anul 1920 prin ordonanțe împotriva evreilor (de exemplu „Numerus clausus” pentru studenții evrei), care începând cu anul 1938 au fost urmate de o serie de legi mult mai discriminatoare. Acestea cuprindeau restricții și interdicții profesionale, pierderea dreptului de vot, muncă forțată și exproprierea bunurilor. Multe dintre aceste măsuri au beneficiat de o largă susținere în parlamentul ungar: prin repartitia bunurilor evreiești expropriate către populația sărăcită, se urmărea ameliorarea tensiunilor sociale crescânde din zona rurală.

La un tratament deosebit de dur au fost supuși evreii „neasimilați” din teritoriile care prin “Dictatul de la Viena” din 1940 au fost reatribuite Ungariei (printre altele și Maramureș, deci și orașelul Vișeu de Sus): Trebuia ca toți evreii să dovedească că strămoșii lor – retroactiv până în 1867 – avuseseră domiciliul în Ungaria. Cine nu reușea, era considerat apatrid și amenințat cu strămutarea.

În anul 1941 Ungaria a expulzat aproximativ 20.000 astfel de evrei „ilegali” – printre care și evrei din Maramureș – peste graniță în Galiția, care se afla sub ocupație germană. Mulți dintre acești deportați au fost victimele uneia dintre primele mari acțiuni de anihilare, în urma căreia germanii nazisti, trupe ungurești și ucrainiene au împușcat și îngropat în gropi comune 24.000 de evrei în Kamenez-Podolsk.

Conform estimărilor, cel puțin 40.000 de evrei au decedat în urma muncii forțate și a serviciului armat, printre care și evrei din Vișeu de Sus. Date exacte din “Ojberwischo” nu există, deoarece în 1944, în decursul retragerii din Maramureș, administrația ungară a luat toate documentele oficiale cu sine și le-a distrus.

Der parteienübergreifende Antisemitismus schlug sich in Ungarn bereits 1920 in ersten anti-jüdischen Verordnungen (bspw. dem „Numerus clausus” für jüdische Studenten) nieder, denen ab 1938 in rascher Folge weitaus diskriminierendere Gesetze folgten. Sie umfassten berufliche Einschränkungen, den Verlust des Wahlrechts, Berufsverbote, Zwangs-Arbeitsdienst und Enteignung von jüdischem Besitz. Viele dieser Maßnahmen fanden im ungarischen Parlament breite Unterstützung: Mit der Verteilung jüdischen Eigentums an verarmte Bevölkerungsschichten dachte man den steigenden sozialen Spannungen im Land entgegenzuwirken.

Besondere Härte wurde gegen die „nichtassimilierten” Juden in den 1940 nach dem „Wiener Schiedsspruch” wieder Ungarn zugesprochenen Gebieten (dazu gehörte auch die Maramures und damit die Kleinstadt Vișeu de Sus) angewandt: Alle Juden mussten nachweisen, dass ihre Vorfahren – rückwirkend bis 1867 – in Ungarn ansässig waren. Wem dies nicht gelang, galt als staatenlos und war von Abschiebung bedroht.

Im August 1941 trieb Ungarn ca. 20.000 solcher „illegaler” Juden über die Grenze ins deutsch besetzte Galizien, darunter auch Juden aus der Maramures. Viele dieser Deportierten wurden bei Kamenez-Podolsk Opfer einer der ersten großen Vernichtungsaktionen, als nazideutsche, ukrainische und ungarische Truppen während zwei Tagen über 24.000 Juden erschossen und sie in Massengräbern verscharrten.

Nach Schätzungen kamen mindestens 40.000 Juden im ungarischen Arbeits- oder Armeedienst ums Leben, darunter auch Juden aus Vișeu de Sus. Exakte Zahlen aus „Ojberwischo” gibt es nicht, weil die ungarische Verwaltung 1944 bei ihrem Rückzug aus der Maramures alle amtlichen Dokumente mitnahm oder vernichtete.

The party-comprehensive anti-Semitism in Hungary was already reflected in the first anti-Jewish regulations in 1920, e.g. a “numerus clausus” for Jewish students, which were followed by much more discriminatory laws from 1938 on in rapid sequence. They contained vocational restrictions, loss of voting rights, occupational ban, forced labor and expropriation of Jewish property. A lot of these actions had a wide support within the Hungarian Parliament: With the dissemination of Jewish properties to destitute population strata the intention was to antagonize the growing social tensions in the country.

Exceptional strictness was used against the “non-assimilated” Jews, living in these territories, which were re-assigned to Hungary after the “Vienna Arbitration” of 1940 (including also the Maramures region with the town of Vișeu de Sus: All Jews had to verify that their ancestors were domiciled in Hungary backdated to 1867. If somebody was not able to prove this, he was stateless and threatened with evacuation.

In August 1941 Hungary forced approx. 20.000 of those “illegal” Jews to cross the border to the German occupied Galicia, beneath also Jews from the Maramures. Many of these deported people were victims of one of the first big extermination acts near Kamenez-Podolsk, when Nazi-German, Ukrainian and Hungarian troops shoot more than 24.000 Jews in two days and hastily buried them in mass graves.

According to approximations at least 40.000 Jews perished during Hungarian force labour or armed forces duty, among them also Jews from Vișeu de Sus. Detailed numbers from “Ojberwischo” do not exist anymore, because the Hungarian administration took along or demolished all public documents in 1944 during their withdrawal from the Maramures.

„Cel mai important pentru mine este acum mai mult ca oricând, să se transporte înspre Est atâția evrei, cât este omenște posibil.”

„Das Wichtigste ist mir nach wie vor, dass jetzt an Juden nach dem Osten abgefahren wird, was irgendwie menschenmöglich ist.“

“For me the most important action is, as previously, that we should continue to ship the Jews off to the East by whatever means possible.”

Heinrich Himmler, comandantul suprem al SS. După prăbușirea Germaniei naziste s-a sinucis. Reichsführer SS. Er verübte nach dem Zusammenbruch von Nazi-Deutschland Selbstmord. Reichsführer SS: He did suicide after Nazi-Germany's breakdown.

Mikor, bonnac, hánys ?

V. 14	Hyfnygphdas	3200	V. 1	Karvóda	3421
V. 15	Márkács	3195	V. 2	Hegyesrad	3076
V. 16	Káncs	3173	V. 3	Szencsánormeti	2812
V. 17	Borsosmész	3118	V. 4	Borsosmész	2496
V. 18	Máramorosmész	3082	V. 5	Kölcsevár	2463
V. 19	Márkács	3079	V. 6	Hegyesrad	2062
V. 20	Káncs	3070	V. 7	Káncs	2052
V. 21	Tinyvár	3052	V. 8	Hegyesrad	1972
V. 22	Ólthorvath	3012	V. 9	Káncs	1962
V. 23	Márkács	3006	V. 10	Hegyesrad	1862
V. 24	Máramorosmész	3006	V. 11	Hegyesrad	1822
V. 25	Hegyesrad	3248	V. 12	Máramorosmész	1802
V. 26	Borsosmész	3248	V. 13	Hegyesrad	1802
V. 27	Márkács	3021	V. 14	Káncs	1812
V. 28	Kölcsevár	3012	V. 15	Hegyesrad	1812
V. 29	Máramorosmész	3200	V. 16	Borsosmész	1812
V. 30	Márkács	3222	V. 17	Hegyesrad	1802
V. 31	Máramorosmész	3006	V. 18	Borsosmész	1802
V. 32	Hegyesrad	3006	V. 19	Hegyesrad	1802
V. 33	Máramorosmész	3006	V. 20	Hegyesrad	1802
V. 34	Márkács	3006	V. 21	Hegyesrad	1802
V. 35	Máramorosmész	3006	V. 22	Hegyesrad	1802
V. 36	Márkács	3006	V. 23	Hegyesrad	1802
V. 37	Máramorosmész	3006	V. 24	Hegyesrad	1802
V. 38	Márkács	3006	V. 25	Hegyesrad	1802
V. 39	Máramorosmész	3006	V. 26	Hegyesrad	1802
V. 40	Márkács	3006	V. 27	Hegyesrad	1802
V. 41	Máramorosmész	3006	V. 28	Hegyesrad	1802
V. 42	Márkács	3006	V. 29	Hegyesrad	1802
V. 43	Máramorosmész	3006	V. 30	Hegyesrad	1802
V. 44	Márkács	3006	V. 31	Hegyesrad	1802
V. 45	Máramorosmész	3006	V. 32	Hegyesrad	1802
V. 46	Márkács	3006	V. 33	Hegyesrad	1802
V. 47	Máramorosmész	3006	V. 34	Hegyesrad	1802
V. 48	Márkács	3006	V. 35	Hegyesrad	1802
V. 49	Máramorosmész	3006	V. 36	Hegyesrad	1802
V. 50	Márkács	3006	V. 37	Hegyesrad	1802
V. 51	Máramorosmész	3006	V. 38	Hegyesrad	1802
V. 52	Márkács	3006	V. 39	Hegyesrad	1802
V. 53	Máramorosmész	3006	V. 40	Hegyesrad	1802
V. 54	Márkács	3006	V. 41	Hegyesrad	1802
V. 55	Máramorosmész	3006	V. 42	Hegyesrad	1802
V. 56	Márkács	3006	V. 43	Hegyesrad	1802
V. 57	Máramorosmész	3006	V. 44	Hegyesrad	1802
V. 58	Márkács	3006	V. 45	Hegyesrad	1802
V. 59	Máramorosmész	3006	V. 46	Hegyesrad	1802
V. 60	Márkács	3006	V. 47	Hegyesrad	1802
V. 61	Máramorosmész	3006	V. 48	Hegyesrad	1802
V. 62	Márkács	3006	V. 49	Hegyesrad	1802
V. 63	Máramorosmész	3006	V. 50	Hegyesrad	1802
V. 64	Márkács	3006	V. 51	Hegyesrad	1802
V. 65	Máramorosmész	3006	V. 52	Hegyesrad	1802
V. 66	Márkács	3006	V. 53	Hegyesrad	1802
V. 67	Máramorosmész	3006	V. 54	Hegyesrad	1802
V. 68	Márkács	3006	V. 55	Hegyesrad	1802
V. 69	Máramorosmész	3006	V. 56	Hegyesrad	1802
V. 70	Márkács	3006	V. 57	Hegyesrad	1802
V. 71	Máramorosmész	3006	V. 58	Hegyesrad	1802
V. 72	Márkács	3006	V. 59	Hegyesrad	1802
V. 73	Máramorosmész	3006	V. 60	Hegyesrad	1802
V. 74	Márkács	3006	V. 61	Hegyesrad	1802
V. 75	Máramorosmész	3006	V. 62	Hegyesrad	1802
V. 76	Márkács	3006	V. 63	Hegyesrad	1802
V. 77	Máramorosmész	3006	V. 64	Hegyesrad	1802
V. 78	Márkács	3006	V. 65	Hegyesrad	1802
V. 79	Máramorosmész	3006	V. 66	Hegyesrad	1802
V. 80	Márkács	3006	V. 67	Hegyesrad	1802
V. 81	Máramorosmész	3006	V. 68	Hegyesrad	1802
V. 82	Márkács	3006	V. 69	Hegyesrad	1802
V. 83	Máramorosmész	3006	V. 70	Hegyesrad	1802
V. 84	Márkács	3006	V. 71	Hegyesrad	1802
V. 85	Máramorosmész	3006	V. 72	Hegyesrad	1802
V. 86	Márkács	3006	V. 73	Hegyesrad	1802
V. 87	Máramorosmész	3006	V. 74	Hegyesrad	1802
V. 88	Márkács	3006	V. 75	Hegyesrad	1802
V. 89	Máramorosmész	3006	V. 76	Hegyesrad	1802
V. 90	Márkács	3006	V. 77	Hegyesrad	1802
V. 91	Máramorosmész	3006	V. 78	Hegyesrad	1802
V. 92	Márkács	3006	V. 79	Hegyesrad	1802
V. 93	Máramorosmész	3006	V. 80	Hegyesrad	1802
V. 94	Márkács	3006	V. 81	Hegyesrad	1802
V. 95	Máramorosmész	3006	V. 82	Hegyesrad	1802
V. 96	Márkács	3006	V. 83	Hegyesrad	1802
V. 97	Máramorosmész	3006	V. 84	Hegyesrad	1802
V. 98	Márkács	3006	V. 85	Hegyesrad	1802
V. 99	Máramorosmész	3006	V. 86	Hegyesrad	1802
V. 100	Márkács	3006	V. 87	Hegyesrad	1802

Lista de trenuri din Kosice. Trenuri din Ungaria spre Auschwitz cu data, gara de plecare și numărul evreilor deportați în 1944

Zugsliste von Kosice. Züge von Ungarn nach Auschwitz mit Datum, Abfahrtsbahnhof und Anzahl deportierter Juden 1944

Trains from Hungary to Auschwitz with Date, Departure station and Number of deported Jews 1944

Adolf Eichmann

Evrei cu bagaje gata de plecare. Juden abmarschbereit mit Gepäck. Collecting Jewish people for deportation

Inscripție gheto. Ghetto-Tafel. Inscription of the Ghetto

Din 19 martie 1944, o dată cu înaintarea trupelor germane, Ungaria a devenit efectiv o marionetă a Germaniei hitleriste. Imediat după aceea, dând curs ordinelor germane, au fost emise în ritm rapid o serie de ordonanțe împotriva evreilor, care aveau un scop implicit: anihilarea tuturor evreilor maghiari, „soluția finală”.

Perfect organizat de către o unitate de intervenție specială sub conducerea comandantului de batalion SS Adolf Eichmann, aplicarea concretă a acestui plan a început cu relocarea tuturor evreilor în ghetouri îngrădite ori zone potrivite pentru a aduna oamenii, precum fabrici părăsite etc., de unde ulterior puteau fi transportați cu trenul direct la Auschwitz. În Maramureșul românesc de astăzi au fost concentrați practic toți evreii care trăiau în toate orașele și satele din împrejurimi, în ghetourile amenajate în grabă în Baia Mare, Sighet, Dragomirești și Vișeu de Sus.

Ghetoul din Vișeu de Sus se întindea pe cele câteva străzi din jurul Judengasse (Ulița Evreilor, azi Strada Carpaților), în care de la finele lunii aprilie 1944 au fost închși temporar într-un spațiu foarte restrâns peste 10.000 de oameni. De acolo poliția ungară, strigând și lovind la întâmplare, mâna atâția evrei cât puteau fi înghesuiți în condiții inimaginabile în trenurile pregătite pentru deportare.

Îngrădărită în vagoane de mărfuri plumbuite, toată populația evrească din Vișeu de Sus și împrejurimi a fost deportată în patru trenuri în care se aflau în medie 3000 de oameni, între 19 și 25 mai 1944. Care era destinația călătoriei extenuante, nu știu; se zicea doar că „erau duși la muncă”.

Ab dem 19. März 1944, mit dem Einmarsch deutscher Truppen, wurde Ungarn faktisch eine Marionette von Hitlerdeutschland. Unmittelbar danach wurden nach deutschen Anweisungen in rascher Folge anti-jüdische Verordnungen erlassen, die ein unausgesprochenes Ziel hatten: Die Vernichtung aller ungarischen Juden, die „Endlösung”.

Perfekt organisiert von einem „Sonder-einsatzkommando“ unter SS-Obersturmbannführer Adolf Eichmann begann die konkrete Umsetzung dieses Plans mit der Überführung sämtlicher Juden in abgeriegelte Ghettos oder geeignete Sammelstellen wie stillgelegte Fabriken, Ziegeleien etc., von wo sie später mit der Eisenbahn direkt nach Auschwitz transportiert werden konnten. In der heute rumänischen Maramures wurden die in praktisch allen Städten und Dörfern vorkommenden Juden in den eiligst eingerichteten Ghettos von Baia Mare, Sighet, Dragomiresti und Visu de Sus konzentriert.

Das Getto von Visu de Sus umfasste wenige Straßen rund um die Judengasse (heute Strada Carpaților), wo ab Ende April 1944 zeitweilig über 10.000 Menschen auf engstem Raum eingesperrt wurden. Von dort trieben ungarische Polizeikräfte unter Schlägen und Gebrüll jeweils so viele Juden zum Bahnhof, wie in den bereitstehenden Deportationszug unvorstellbaren Bedingungen hineingepresst werden konnten.

Eingepfercht in plombierte Güterwagen, wurde die gesamte jüdische Bevölkerung von Visu de Sus und der Umgebung in vier Zügen mit durchschnittlich je 3.000 Menschen zwischen dem 19. und 25. Mai 1944 deportiert. Wohin die qualvolle Reise ging, wussten sie nicht; es hieß nur, sie „würden auf Arbeit geführt”.

From March, 19th 1944 on, with the invasion of German troops in Hungary, the country de facto was a marionette of Hitler's Germany. Immediately thereafter, anti-Jewish decrees were released in short sequences, following German Orders. The unexpressed goal of these decrees was the extermination of all Hungarian Jews, the „Final Solution”.

Based on a perfect organization by a special force command, lead by SS-Obersturmbannführer Adolf Eichmann, the ascertained implementation of this plan started with the transfer of all Jews in bolted Ghettos or in applicable collecting points like disused fabric buildings, brickyards etc., from where they could be transported directly to Auschwitz by railway. Within the currently Romanian Maramures region the de facto in all towns and villages living Jews were concentrated in hastily implemented Ghettos in Baia Mare, Sighetu Marmatiei, Dragomiresti and Visu de Sus.

The Getto of Visu de Sus covered less streets surrounding the „Jews' Lane“ (currently Strada Carpaților), where from end of April 1944 on sometimes more than 10.000 people were arrested in a cramped area. Form here Hungarian policemen forced by yelling an cudgel blows as many Jews to the railway station as they could press into the provided deportation train with unimaginable conditions.

Cooped in sealed freight wagons, the complete Jewish population of Visu de Sus and surrounding area was deported in four trains with an average of 3000 people between May 19th and May 25th 1944. Where the agonizing train ride is bound for, did nobody know. There were only told, that they will „delivered to work”.

„Dintr-o groapă se ridicau flăcări uriașe. Un camion se lepăda de încărcătură:
Erau copii mici, sugari...am văzut cu ochii mei.“

„Aus einem Graben loderten riesige Flammen empor. Ein Lastwagen schüttete seine
Ladung hinein: kleine Kinder, Säuglinge... ich habe es mit eigenen Augen gesehen.“

“From a ditch blazed giant flames. A truck dumped its load into the ditch:
children, infants ... I have seen this with my own eyes.”

Elie Wiesel,
Deținătorul premiului Nobel pentru pace, născut în 1928 în Sighet. A supraviețuit lagărului de concentrare de la Auschwitz.
Friedensnobelpreisträger, geboren 1928 in Sighet. Er überlebte das KZ Auschwitz.
Nobel Peace Prize Laureate, born 1928 in Sighetu Marmatiei. He survived Auschwitz.

Sosirea în Auschwitz și selecția imediată pe rampă
Ankunft und Selektion an der Rampe in Auschwitz
Arrival and selection on the platform in Auschwitz

Poarta lagărului Auschwitz
Lagertor Auschwitz
Door to the extermination camp Auschwitz

Bătrână cu nepoți în drum spre gazare
Alte Frau mit Enkeln auf dem Weg ins Gas
Old woman with grandchildren by way of the "Gas"

Cadavre ramolite
Ausgemergelte Leichen
Burning of dead bodies

Când după călătoria aproape interminabilă care dura mai multe zile, ușile vagoanelor erau smulse cu forța în lagărul de exterminare Auschwitz-Birkenau, pasagerii istovii erau șocați de urletele, îngheșuiala, hărțuiala și lovirile care îi întâmpinau. Cei mai mulți dintre evreii unguri nu aveau habar ce îi aștepta. Familiile erau separate deja după câteva minute; începea „selecția” pe rampă. Bărbații și femeile cu copiii trebuiau să se alinieze în grupuri separate, erau scurt examinați, puținii care erau considerați „apți pentru muncă” erau selecționați și însoțiți la adăpostul lor.

Restul, printre ei toți copiii până la vârsta de 14 ani, bolnavii, femeile însărcinate, vârstnicii erau trimiși direct la camerele de gazare și crematorii. Acolo trebuiau să se dezbrace și să predea bunurile de valoare, după care erau împinși în camerele de gazare, care păreau niște încăperi de dușuri și cuprindeau după capacitate până la 2000 de oameni. Cei uciși erau ulterior incinerati în patru crematorii ori – când capacitatea lor era insuficientă – în gropi uriașe.

În perioada 15 mai – 9 iulie au sosit 147 de trenuri cu exact 440.000 de evrei unguri în Auschwitz; aproximativ 330.000 dintre ei au fost uciși de îndată. În total și-au pierdut viața 1,5 milioane de oameni în Auschwitz-Birkenau, marea majoritate dintre aceștia fiind evrei.

Bunăoară jumătate din cei selecționați ca și „apți pentru muncă” au supraviețuit chinurilor forțate, foametei și marșurilor morții; printre aceștia și deținătorul premiului Nobel pentru pace Elie Wiesel din Sighet, ciobanul Mendel Friedmann din Vișeu de Sus și David Malik din „Mittelwisch” (Vișeu de Mijloc). Familiile și rudele lor, cu care au ajuns împreună în lagărul de exterminare, i-au văzut pentru ultima oară pe rampa din Auschwitz-Birkenau, în drum spre camerele de gazare.

Als nach meist mehrtägiger, schier endloser Fahrt im Vernichtungslager Auschwitz-Birkenau die Waggonüren von außen aufgerissen wurden, trafen Gebrüll, Gedränge, Hetze und Knüppelschläge die zermürbten Insassen wie ein Schock. Der allergrößte Teil der ungarischen Juden war ahnungslos, was sie erwartete. Familien wurden schon nach wenigen Minuten auseinander gerissen, die „Selektion” auf der Rampe begann. Männer und Frauen mit Kindern mussten sich getrennt aufstellen, wurden kurz äußerlich überprüft, die wenigen als „arbeitsfähig erachteten” ausgesondert und zu ihren Unterkünften in Marsch gesetzt.

Alle andern, darunter sämtliche Kinder bis 14 Jahre, Gebrechliche, Schwangere, ältere Männer und Frauen, wurden auf direktem Weg zu den Gaskammern und Krematoriumsgebäuden getrieben. Dort mussten sie sich der Kleider und Wertsachen entledigen und wurden nackt in als Duschräume getarnte Gaskammern gedrängt, die je nach Größe bis zu 2.000 Menschen fassten. Die Ermordeten wurden anschließend in vier Krematorien oder – da deren Kapazität nicht ausreichte – in riesigen offenen Gruben verbrannt.

Vom 15. Mai bis zum 9. Juli 1944 trafen exakt 147 Eisenbahnzüge mit rund 440.000 ungarischen Juden in Auschwitz ein; ungefähr 330.000 von ihnen wurden sofort getötet. Insgesamt verloren in Auschwitz-Birkenau rund 1,5 Millionen Menschen ihr Leben, die große Mehrheit davon waren Juden.

Etwa die Hälfte der in Auschwitz als „arbeitsfähig” Ausgesonderten überlebte Zwangsarbeit, Hunger und Todesmärsche; darunter der spätere Friedensnobelpreisträger Elie Wiesel aus Sighet, der Schafhirte Mendel Friedmann aus Vișeu de Sus und David Malik aus „Mittelwisch”. Ihre Familienangehörigen, mit denen sie im Vernichtungslager angekommen waren, sahen sie zum letzten Mal auf der Rampe von Auschwitz-Birkenau, auf dem Weg in die Gaskammern.

When after a several days lasting, almost never ending, train ride the doors of the freight wagons were torn from outside, the inmates were suddenly shocked by yelling, crushes, baiting and cudgel blows. The majority of the Hungarian Jews was unsuspecting on what shall happen from now on. Families were separated shortly after arrival – the “selection” on the platform started. Men and women with children had to array separately, then they were shortly inspected physically: The less, who were considered “functioning” (able to work) were sorted out and ordered to go to barracks.

All others, underneath all children up to 14 years, frail, pregnant and elder persons were forced directly to the gas chambers and the crematory buildings. There they had to dispose of all their clothing and valuables. Then they were pressed nude into the gas chambers disguised as shower rooms, which contained up to 2000 persons. Afterwards the murdered were incinerated in four crematoria or just in big open ditches, because the capacity of the crematoria was insufficient.

Between May, 15th and July, 9th 1944 arrived exactly 147 railway trains with approximately 440.000 Hungarian Jews in Auschwitz. Thereof approx. 330.000 were murdered immediately. In total approx. 1.5 million men and women lost their life in Auschwitz-Birkenau, the majority of them were Jews.

About half of the separated “functioning” people from Auschwitz survived forced labour, hunger and death marches; hereunder the later Nobel Peace Prize Laureate Elie Wiesel from Sighetu Marmatiei, the shepherd Mendel Friedmann from Vișeu de Sus and David Malik from “Mittelwisch”. They had seen their family members, who arrived together with them, for a last time at the platform of Auschwitz-Birkenau, starting the way to the gas chambers.

„Lumea evreiască, ea a murit în '44. Apasă, frumoasa viață evreiască din Vișeu, apasă. Trecut-a vremea, și nu se va mai întoarce niciodată.”

„Die jüdische Welt, sie ist storben im Jahr '44. Vorbei, schaines jüdisches Leben in Wischau, vorbei. Die Zeit ist gewest, und sie wird nit mehr widerkommen.“

“The Jewish World – it died in 1944. Gone, beautiful Jewish life in Viseu, gone forever. The old age passed off, and it will never come back again.”

Moses Pollack...

născut în anul 1923 în Vișeu de Sus. A supraviețuit Shoă, s-a întors în orașelul natal, însă mai târziu a emigrat în Germania. geboren 1923 in Oberwischau. Er überlebte die Shoă, kehrte zurück in seine Heimatstadt, emigrierte aber später nach Deutschland. born in 1923 in Viseu de Sus. He survived the Holocaust, returned to his hometown, but later he immigrated to Germany.

Portrait Friedmann

Vapor cu emigranți
Auswanderungsschiff
Emigration ship

Magazine evreiești închise
Zugesperrte jüdische Geschäfte
Closed Jewish establishments

Vișeu de Sus și cimitirul lui evreiesc
Oberwischau und sein jüdischer Friedhof
Viseu de Sus and the Jewish cemetery

În iarna anului 1944/45 naziștii au evacuat lagărele de concentrare din est din calea trupelor sovietice care înaintau și i-au silit pe evreii „apți de muncă” să mășăluiască pe jos până în Germania. Puținii dintre cei care au supraviețuit acestor marșuri ale morții, au ajuns să lăncezească lipsiți de speranță în lagărele umplute până la refuz din Germania. Abia în aprilie 1945, o dată cu prăbușirea definitivă a Germaniei hitleriste, deținuții sleiți de orice puteri au fost eliberați de către Aliați.

Fiecare dintre cei scăpați ca prin urechile acului de moartea prin înfometare și traumatizați din cauza atrocităților trăite, căuta cu disperare rude și cunoscuți. Cei care își croiau drum spre casă în acele vremuri tulburi, conștientizau abia când ajungeau acolo proporțiile cumplite ale Shoă: familii întregi eliminate, populația evreiască practic dispărută iar casele distruse, jefuite ori ocupate de străini.

Tragedia Holocaustului a însemnat numai pentru Ungaria (între granițele de până în 1945, când Maramureșul și Vișeu de Sus erau și ele ungurești) pierderea a peste 550.000 de vieți omețești – un bilanț înfrorător.

În 1947 trăiau în Vișeu de Sus 780 de supraviețuitori ai Holocaustului, care au încercat să-și refacă viața. Încercarea a eșuat nu în ultimul rând din cauza regimului comunist instaurat în România, care descuraja tot mai fățiș inițiativele economice private. Toți mai mulți evrei începeau să privească emigrarea în Palestina drept singura posibilitate de scăpare, iar după fondarea statului modern Israel în 1948 și-au găsit acolo un nou cămin

Aproximativ în anul 1950, după plecarea ultimului rabin, comunitatea evreiască din Vișeu s-a dizolvat definitiv. Moartea ciobanului Mendel Friedmann, domiciliat în fosta „Judengasse” (azi strada Carpaților), a însemnat dispariția în 1998 a ultimului evreu din „Ojberwischö”.

Winter 1944/45 räumten die Nazis vor den heranrückenden sowjetischen Truppen alle östlichen Konzentrationslager und trieben die noch „arbeitsfähigen” Juden zu Fuß Richtung Deutschland. Nur Wenige überlebten diese Todesmärsche und vegetierten danach in den hoffnungslos überfüllten Lagern innerhalb Deutschlands. Erst im April 1945, beim endgültigen Zusammenbruch von Hitlerdeutschland, wurden die völlig entkräfteten Gefangenen durch die Alliierten befreit.

Knapp dem Hungertod entronnen und durch die erlittenen Grausamkeiten traumatisiert suchte jeder verzweifelt nach Angehörigen und Bekannten. Wer in den Wirren dieser Zeit zurück in seine Heimat fand, erkannte oft erst Zuhause das furchtbare Ausmaß der Shoă: Ganze Familien waren ausgelöscht, die jüdische Bevölkerung praktisch verschwunden, ihre Häuser zerstört, leergeplündert oder von Nichtjuden übernommen.

Der Holocaust forderte allein in Ungarn (in den Grenzen bis 1945, als auch die Maramures und Viseu de Sus ungarisch waren) über 550.000 Tote – eine furchtbare Bilanz.

1947 lebten in Viseu de Sus wieder 780 zurückgekehrte Überlebende des Holocaust, die einen jüdischen Neuanfang versuchten. Dies scheiterte nicht zuletzt auch an der kommunistischen Staatsform, welche privatwirtschaftliche Initiative in Rumänien zunehmend unterdrückte. Immer mehr Juden sahen als einzigen Ausweg die Emigration nach Palästina, und nach der 1948 erfolgten Staatsgründung fanden sie in Israel eine neue Heimat.

Ca. 1950, nach dem Weggang des letzten Rabbiners, löste sich die jüdische Gemeinde von Viseu de Sus endgültig auf. Mit dem Schafhirten Mendel Friedmann, wohnhaft in der ehemaligen „Judengasse” (heute Strada Carpaților), starb 1998 der letzte jüdische Bewohner von „Ojberwischö”.

During Winter 1944/45 the Nazis evacuated all of the East-European concentration camps due to the approaching Soviet troops and forced the last “functioning” Jews marching to Germany. Only a few of them survived these last death marches. They had to vegetate in hopeless overcrowded prison camps somewhere in Germany. Only in April 1945, when Hitler-Germany collapsed finally, the totally devitalized prisoners were disburdened by allied troops.

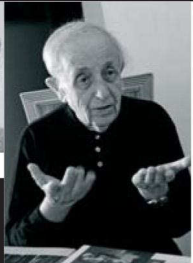
Close to starvation and traumatized by the sustained inhumanity, everybody was searching desperately for relatives and acquaintances. Anybody, who returned back to his hometown through all the confusions of this time, recognized the horrible dimension of the Holocaust often only here “at home”: Whole families were liquidated; the Jewish population was virtually disappeared, their building destroyed, plundered or taken by Non-Jewish people.

Only in Hungary (within the borders of 1945, when also the Maramures region and Viseu de Sus belonged to the country) the Holocaust claimed the lives of more than 550.000 people – a horrible balance.

In 1947 lived again 780 of returned survivors of the Holocaust in Viseu de Sus and tried to rebuild the Jewish life. But this idea failed not only due to the new socialist government that restrained more and more the initiatives of commercial economy. For a growing number of Jews the only way out was the emigration to Palestine, and when in 1948 the new state of Israel was founded, they found a new homeland.

After approx. 1950, when the last Rabbi left the town, the Jewish community of Viseu de Sus was finally liquidated. Mendel Friedmann, a shepherd, who lived in a house in the former “Jews” Lane, the today’s Strada Carpaților, the last Jewish inhabitant of “Ojberwischö”, died in 1998.

Împotriva uitării – David Malik și patria lui pierdută
Wider das Vergessen – David Malik und seine verlorene Heimat
Against the neglect – David Malik and his lost homeland

Satul Vișeu de Mijloc, suburbie a Vișeuului de Sus la ieșirea spre Sighet, a fost și el o patrie evreiască. Alături de români, aici au trăit până la Holocaustul vreo 120 de familii evreiești, cam 600 de oameni. Printre aceștia David Malik, care la vârsta de 16 ani a fost deportat împreună cu familia lui și toți ceilalți la Auschwitz. A supraviețuit Shoah, azi trăiește în Israel și încearcă să păstreze memoria Vișeuului de Mjloc și a locuitorilor cunoscuți lui. El a realizat un plan al localității cu numele celor dispăruți iar prin osteneala lui cifrele abstracte devin deodată părinți, copii, frați, oameni.

Das Dorf Mittelwischau, als Vorort von Viseu de Sus an der Ausfallstraße Richtung Sighet gelegen, war auch eine jüdische Heimat. Neben Rumänen lebten hier bis zum Holocaust an die 120 jüdische Familien, ungefähr 600 Menschen. Darunter David Malik, der als 16-Jähriger wie alle anderen zusammen mit seiner Familie nach Auschwitz deportiert wurde. Er überlebte die Shoa, wohnt heute in Israel und versucht, die Erinnerung an „sein“ Mittelwischau und dessen Bewohner zu bewahren. Durch den von ihm mühsam erarbeiteten Ortsplan mit den Namen der Verschwundenen werden aus abstrakten Zahlen plötzlich Eltern, Kinder, Geschwister, Menschen.

The small village "Mittelwischau", a suburb of Viseu de Sus located along the main road to Sighetu Marmatiei, was also a Jewish homeland. Amongst the Romanian inhabitants lived approximately 120 Jewish families, about 600 people, until the beginning of the Holocaust. One of them was David Malik, who was deported to Auschwitz at the age of 16, together with his family like all other Jewish people. He survived the Shoa and lives in Israel today. David attempts to bear "his" Mittelwischau and its inhabitants in remembrance. His arduous developed location map of the village with all the names of the lost men and women changes abstract numbers suddenly into parents, children, siblings, people.

VISEU DE MIJLOC / MITTELWISCHAU

- A. „Di Mir”/Maram
  - B. „Der Gassh”/Piașterul crengii
  - C. „Di shikhi Brk”/Piașter pentru bășina animalelor
  - D. „Di Shul”/Șosale
  - E. „Goida Moyshe’s Birnen”/Vădina Goida și a lui Moyshe
  - F. „Di Ban Shizson”/Gara
  - G. „Beys hakovon”/Căminul evreiesc
1. Asher + Alte Perl, David, Shmuel Lazar, Sarah, Henoch Erziel Leib, Faigeh
  2. Shmuel + Malka Fischer
  3. Mendel + Faigeh Genut, 3 „Kinder”/copii, Henshe Genut
  4. Henshe + Chaya Sarah Fisher, Shaya Moshe, Mendel Wolf, Avraham Yitzhak, Henshe Fisher
  5. Yosef Mordechai Kahan, Avraham Chaim + Rachel Kahan, Sarah Rivka Kahan, Zalman Wolf Kahan, Baruch Kahan
  6. Menachem Gedalshtich, Shaul + Belle Kuger, 4 „Kinder”/copii, Ezriel + Nisei Fisher
  7. Chaya, Yosef, Hershel, David, Malka, Tova Fisher
  8. Zundel + Risse Neiman, Rivka, 1 „Kind”/copie, Berel, Raizze
  9. Mordechai + Leah Pollack, 4 „Kinder”/copii
  10. Tuvia + Sarah Rivka Apter, Shmuel Lazar, Faigeh, Bluma, Malka
  11. Yezer + Rivka Fisher, Yehudis Fisher
  12. Yosef + Rachel Shtem, Sarah, Berche
  13. Mordechai + Shprintze Shtem, 2 „Kinder”/copii, Shmuel, Fradel Shtem, Shmuel, Yosef Genut
  14. Shmuel Leib Apter + Libby, 4 „Kinder”/copii, Yitzhak Apter
  15. Zelig + Chana Genut, Chaim, Yosef, Shmuel, Fradel Weiss
  16. Moshe Arieh, Rachel Wolf, Yutze Genut
  17. Yedie Berkowich
  18. Mechel Hench, Yitzhak Fechter, Mendy, Faigeh, Tzvia Fechter
  19. Yersel + Babeh Berkowich, 2 „Kinder”/copii, Avraham, Leah, Rivl, Fradel, Hershel
  20. Bezalel + Devorah Perel, Anshel
  21. Shimo Fishel + Rivka Kahan, 7 „Kinder”/copii, Yachet + Chaim Ezriel, Goida Eske, Pe Genut
  22. David + Frimel Kahan, Noya + Moshe Mendel
  23. Anshel + Faigeh Shtem, 1 „Kind”/copie
  24. Avraham Baruch + Babeh Shtem, Shifrah, Elye Shtem, Shmuel Shtem, Maiza, Chaim Zissa, Hershel
  25. Ezra + Gitel Genut, Alte Perel, Sima, Sira, Ezra Genut
  26. Lazar, David, Yitzhak, Chama Genut
  27. Tzipporah, Rachel Pollack, Mordechai
  28. Pearl Shtem, 3 „Kinder”/copii
  29. Moshe Marmor, 4 „Kinder”/copii, Mechel, Rachel Fuchs, Baruch, Shalom Fuchs
  30. David Shikmo + Esther Genut, Yoel Genut, Ratzib, Shprintze
  31. Lazar Gertner + Froi
  32. Bella Hershele, Shikmo Faig
  33. Mikha Feig, 4 „Kinder”/copii, Sarah, Perel
  34. David + Goida Tichokan, 2 „Kinder”/copii, Elye, Esther Tschokan
  35. Yaakov + Rachel Pollack
  36. Yoel Avraham, Leah Pollack
  37. Mendel + Rivka Fisher, Sholem Wolf
  38. Babel + Rachel Melech, Zelig, Berel + Ratzon Daskal, Anshel, 2 „Kinder”/copii
  39. Hershel + Chaya Rachel Genut, 1 „Kind”/copie, Zelig, Moshe, Zissel, Perel
  40. Avraham Yitzhak + Chaya Pollack, Henshe
  41. Yosef, Naach, 2 „Kinder”/copii
  42. Yitzhak + Esther Pollack, Chaim Pollack
  43. Lazar + Gitze Fried, Shmuel
  44. Chume Marmor, 2 „Kinder”/copii, Vekhel, Leah Fried
  45. Zelig + Miri Pollack, 3 „Kinder”/copii, Shantze Pollack, 2 „Kinder”/copii, Shimo, Yossef, Avraham Hershel Pollack, Tzippora Pollack, Sarah, Gaim Elye
  46. Chaim + Rachel Schwartz, 4 „Kinder”/copii, Necha Rozza Schwartz
  47. Moshe Yaakov + Miriam Fisher
  48. Elisha Neiman, Getalim, Tova Shechter, 1 „Kind”/copie, Baruch, Tova, Gendler Neiman
  49. Elchanan + Hudyeh Kahan, Goida Vecker, Bracha, Hershel, Shimo, Esther, Zalman Wolf Kahan
  50. Moshe + Goida Genut, Sarah Genut, Moshe, Leah, Berel, 2 „Kinder”/copii, Hershel + Frimel Leah Kahan
  51. Avraham + Maske Pasternak
  52. Moshe Kugler + Froi
  53. Chava, Avraham Hershel, Malka Marmor, Shairitz, Esther, Chava, Yisrael, Raizze Ruchel Marmor
  54. Chaim Yehuda Leib + Devorah Gertner
  55. Baruch + Rachel Marmor, Ezriel, Elye, Moshe Marmor, Wolf Marmor
  56. Hershel + Chaya Genut, 2 „Kinder”/copii, David Leib
  57. Esther Kahan
  58. Mendel + Raisa Genut, Miriam Perel, Avraham Mordechai Genut, Sarah, Yitzhak Leib, Henshel
  59. Chana Kahan
  60. Yisrael + Leah Schechter
  61. Hershel, Ben Zion, Miriam, Mendel, Pessel, Benel Schechter
  62. Yente Leah, Pinchas Kahan
  63. Baruch + Sarah Rivka Neiman, Raisa, Moshe Neiman
  64. „Di alte Shul”/Șosale veche
  65. Yezer + Miriam Pearl Kessner, Yitzhak Kessner, Rivka Kessner, 3 „Kinder”/copii, Mendel Kessner
  66. Lazar + Esther Fisher, Sarah, 6 „Kinder”/copii, David Leib, Shaya Shtem
  67. „Dov Flayeh Bank”/Abatorul
  68. Fishel + Raizel Fisher
  69. „Dov Beys Medresh”/Căsuși de studiu și rugăciune
  70. Libel + Chana Fisher, Hershel Fisher, Raizze, Eige
  71. Moshe Mendel Malek, Shmuel + Bluma Pessel
  72. Malek, Perel, Devorah, Frimel, Moshe Mendel, Perel
  73. Moshe, David Malik
  74. Berel + Sarah Genut, Tzvia, Rachel Genut
  75. David Leib + Frimel Fisher
  76. Yente Leah, 3 „Kinder”/copii, Chava, 5 „Kinder”/copii, „Der Koysh”/Gășteră crengii
  77. Sheder + Hada Fisher, Sarah, Yente, Leah Rivka
  78. Yisrael + Mattel Fisher, 2 „Kinder”/copii, Shprintze Fisher
  79. Berel + Bluma Marmor, 1 „Kind”/copie, Yankel, Malka
  80. Vekhel + Chama Marmor
  81. Shmuel Marmor, 2 „Kinder”/copii, Meyer Marmor
  82. Bezalel + Drazel Fisher, Moshe Fisher
  83. Lazar + Sarah Shtem, Devorah, Faigeh Shtem
  84. Nachman + Raisa Pasternak, Zissel, Rosenberg
  85. Mordechai Fisher, Gitel, 3 „Kinder”/copii
  86. Mendel + Faigeh Marmor, Shmuel Marmor
  87. Shimo, Marmor, Esther Marmor
  88. Elye Henshe + Yente Shnitzer, 3 „Kinder”/copii, Binyamin + Chaya Eige Marmor, Moshe, Sossesh Faig
  89. Moshe Wolf + Devorah Pasternak
  90. Elye, Hershel Ber, Yaakov Yoash
  91. Moshe Leib + Zissel Shternhal, Hershel, Bluma Marmor
  92. Nachman + Chaya Yente Marmor, Sarah, Shmuel, Herzl, Yisrael, Shimo, Chaim Lazar, Susash Rosenberg
  93. Shmuel + Miriam Shtem
  94. Moshe Machel Shtem + Froi, Mordechai, Fradel
  95. Anshel + Bevyssa Kessner, 4 „Kinder”/copii, Yitzhak David, Faigeh, Esther
  96. Mendel + Devorah Shtem, 3 „Kinder”/copii, Chaya Rachel Shtem
  97. Sussesh Genut, Shimo + Leah Genut, Elye Melech, Chama Genut
  98. Mordechai + Yente Genut, Leibel, 1 „Kind”/copie
  99. Shmuel + Gitel Tessler, 2 „Kinder”/copii, Esther Shtem
  100. Shimo + Yehuda + Rachel Kahan
  101. Yitzhak Isaac, Shmuel, Lazar, Miriam, Fradel Kahan
  102. Hershel + Chaya Shtem, Fradel Shtem, 4 „Kinder”/copii, Moshe Lazar Shtem, Baruch Shtem
  103. Miriam Itzik Leib, Berel + Gitel Genut
  104. Mordechai, Vekhel, Sarah Moshe Genut, Fradel, David Leib
  105. Nachman + Elye + Leah Shitobeger, 4 „Kinder”/copii
  106. Raisa Feldman, Mordechai Feldman
  107. Baruch + Faigeh Kahan, 1 „Kind”/copie
  108. Elye + Rivka Shtem, Chana, Chava, Aaron, David Leib, Hershel
  109. Shimo + Mechel Genut, Yoash, Chama, Raizel, Faigeh
  110. Lazar + Chana Fried, 2 „Kinder”/copii
  111. Hershel, Yankel, David, Isaac, Chaim Fried
  112. Lazar + Maritz Genut, Mordechai, Moshe, David, Chama
  113. Baruch + Sarah Genut, Mordechai Genut, Moshe, Mechel
  114. Mer Genut + Froi, Yitzhak Ber + Menucha Fisher
  115. Mendele, Faivel, Henshel, Yachet Fisher, 1 „Kind”/copie
  116. Shimo Ber Genut + Froi, Ezra Genut
  117. Shimo + Sarah Rivka Shtem, Mendel, Shmuel, Binyamin Abba, Wolf Zelig, Pearl, Faigeh Shtem, Chaim Shtem
  118. Raizel + Tzviel Shtem, Shmuel + Yehuda Shtem, 2 „Kinder”/copii
  119. Yosef Genut + Froi, Anshel + Shaisid Genut, 7 „Kinder”/copii

